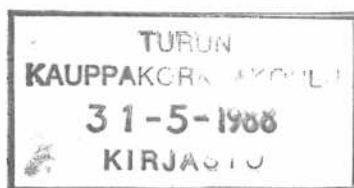

Kansalainen politiikassa

Homo sapiensilla on monta nimeä riippuen näkökulmasta, josta tätä oliota tarkastellaan. Hän on ihminen, yksilö, subjekti, työläinen, alamainen, suomalainen, veronmaksaja, kuluttaja jne. 'Poliittista ihmistä' kutsutaan kansalaiseksi.

Ihmisen kansalaistumisen prosessi on ollut pitkä ja vaikea. Prosessin, jonka tuloksena enemmistölle ihmisistä tunnustetaan poliittinen merkitys, lähtökohdat voidaan löytää länsimaisessa sivilisaatiossa ensinnäkin ihmisen yksilöitymiskehityksestä ja maallistumisesta. Toinen tärkeä käännekohta oli vallankumousten aikakausi 1700-luvun lopusta 1900-luvun alkuun. Näiden mullistusten myötä syntyi nationalismi ja muodostuivat kansakunnat. Yhdessä kansakunnaksi muodostumisen prosessin kanssa toteutui varsinaisen kansan yhteiskunnallinen ja poliittinen mobilisaatio ja pyrkimys poliittiseen vaikutusvalttaan (Suomen osalta ks. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius: *Kansa liikkeessä*. Helsinki 1987). Kolmas kansalaistumisen tärkeä tekijä on ollut yhteys massasodan ja massademokratian välillä. Ihmismassojen intoa sotaan ja alistumista 'tykin ruuaksi' on 'palkittu' edistämällä kansalaisuuden poliittisia ja yhteiskunnallisia oikeuksia.

Ihmisen kansalaistumisen tämänhetkiset tulokset voidaan kiteyttää kahteen tärkeään saavutukseen. 1. Kansalaistumisprosessin myötä syntyivät valtiota ja kansalaisuutta kuvaavat käsitteet ja periaatteelliset tavoitteet kuten oikeudenmukaisuus, tasa-arvoisuus, inhimillisyys jne. ja ajatukset jokaiselle ihmiselle kuuluvista vapausoikeuksista. Näitä vapausoikeuksia on kirjattu Hallitusmuotomme pykälisiin 5 —16. Teorian ja käytännön tasolla on yhä edelleen enemmän taikka vähemmän avoin kysymys, ovatko nämä oikeudet suunnattu valtiota vastaan eli ovatko ne kansalaisten itsepuolustusta valtion pakkovaltaa vastaan vai onko valtio näiden oikeuksien viimeinen tae. 2. Kansan rivakka astuminen poliittiselle areenalle tuotti mm. Suomen Hallitusmuodon toisen pykälän arvoituksellisen periaatteen, jonka mukaan »*valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle*, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta» (kurs. — KP). Arvoituksellisuus viittaa siihen, että käsitteet valtiovalta ja kansa kaipaavat lisämääreitä. Esimerkiksi yksi, yhtenäinen kansa on meillä ollut harvinaisen poikkeus ja pikemminkin, sisällöllisesti ajatellen, Suomessakin on olemassa 'useita kansoja', jotka vielä kilpailevat keskenään poliittisesta vaikutusvallasta ja merkityksestä.

Kansalaistumisessa on siis kyse prosessista. Tähänastiset saavutukset ovat arvokkaita. Prosessi ei ole kuitenkaan toivottavasti vielä päättynyt. Nauttiessamme menneiden sukupolvien kamppailujen tuloksista meilläkin on vastuumme. Mitä me olemme tehneet, etteivät saavutukset degeneroituisi ja mitä me voimme tehdä viedäksemme kansalaistumisen prosessia eteenpäin?

Puhuttaessa ihmis- ja kansalaisoikeuksista kansalaisuudessa on tavallisesti kyse yksilöllisen juridisen subjektin institutionalisoitumisesta, subjektin, jolla on tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia ja tällaisen statuksen ulottamisesta kaikkiin yhteiskunnan jäseniin riippumatta heidän yhteiskunnallisesta asemastaan. Jo klassiseksi on

muodostunut keskustelu 'ihmisen' (erityisesti työssä ja taloudessa omia etujaan toteuttavan yksilön), 'juridisen'- ja 'poliittisen' kansalaisen välisistä suhteista. Ongelmana on se, mikä näistä yksilöistä on 'se todellinen ihminen'. Onhan väitetty, että tuo työssä ja taloudessa egoistisia etujaan toteuttamaan pyrkivä olento on se 'todellinen ihminen' ja kansalainen enemmänkin vain juridinen persoona. Toinen ongelma koskee kansalaisen poliittisen roolin luonnetta. Eli onko kansalaisen rooli vain 'poikkeusrooli' joistakin tärkeimmistä ja merkittävimmistä rooleista — nimenomaan tuosta 'todellisen ihmisen roolista'. Tässä tapauksessa kansalaisen poliittinen toiminta olisi useimmiten vain yksityisten etujen toteuttamista, nyt vain politiikan arenalla. Toisaalta kansalaisen roolilta on kuitenkin edellytetty oman edun ylittämistä, kykyä ja halua pohtia ja jopa toimia yhteiseksi hyväksi. Tämä problematiikka on ajankohdainen yhä edelleen.

Edelleen, ihmis- ja kansalaisoikeuksien ajankohtaisesta tilasta käydään Suomessa keskustelua. Tuossa keskustelussa on osoitettu, ettei Suomi tällä hetkellä suinkaan kulje länsimaiden kärkijoukossa ihmisoikeuksien turvaamisessa.

Toteamus valtiovallan kuulumisesta kansalle johtaa väistämättä kysymykseen kansalaisvaikutuksesta — ainakin siinä määrin että edustuksellisuus toteutuisi. Poliittista kansalaisvaikutusta voidaan tarkastella niin instituutio- kuin poliittisen tilanteen näkökulmastakin. Instituutionäkökulman klassisia esimerkkejä ovat vaalit, etujärjestötoiminta ja kansalaisten toiminta kansalaisyhteiskunnassa. Toisaalta kansalaisten poliittinen vaikutus vaihtelee instituutioyhteydestä riippumatta ajassa. Varsinkin poliittisesti latautuneissa tilanteissa kansalaisten poliittinen vaikutus saattaa olla ja on ollutkin hyvin merkittävä. Muina aikoina kansalaisvaikutus saattaa olla hyvinkin passiivista.

Tuomo Martikaisen tutkimus äänestysaktiivisuuden muutoksista Suomessa koskettaa merkittävällä tavalla kysymystä kansalaisen roolista (Puuttuva punainen viiva. Äänestäminen vuoden 1987 eduskuntavaaleissa. Tilastokeskus). Martikaisen lähtökohta on, että kansalaisen poliittinen rooli on enemmänkin yhteiskunnallinen kuin juridinen. »Poliittinen kokeminen ja poliittinen toiminta — myös äänestäminen — eivät ole mitään itsenäisiä ja erillisiä alueita ihmisen elämässä, vaan ne liittyvät johdonmukaisesti heidän yleisempään elämäntilanteeseensa. Tämä merkitsee sitä, että yksilöt tulkitsevat politiikkaa ja siihen liittyviä ilmiöitä omasta elämäntilanteestaan käsin. Äänestäminen ei ole tästä poikkeus: päätös äänestämisestä, olkootpa sen perustelut mitä tahansa, on nähtävä yhtenä osoituksena siitä, miten yksilö tulkitsee oman asemansa suhteessa yhteiskuntaan ja millaisen aseman ja sisällön omassa todellisuudessa hän politiikalle antaa.»

Ihmisten kansalaisidentiteetti on hyvin erilainen. Ne joilla menee muutenkin hyvin ovat myös aktiivisempia vaaleissa. »Sitä vastoin syrjäytyneet ja syrjäytetyt, jollaisille 'punaisen viivan' vetäminen aikanaan merkitsi jäsenoikeuden saamista yhteiskuntaan ja todellista keinoa vaikuttaa, enimmäkseen kokevat vaali-instituution turhana muodollisuutena.» Martikainen tulkitsee vaalipassiivisuuden tyytymättömyyden osoitukseksi ja toteaa, että »tyytymättömyys on laajalle levinnyttä ja siitä on tullut yhteiskunnallisen ilmapiirimme ja poliittisen keskustelumme olennainen osa». Niiden määrä, joille poliittinen kansalaisen rooli on merkityksetön, on Martikaisen tutkimuksen mukaan huolestuttavasti lisääntymässä.

Halutun kansalaisvaikutuksen laatua voidaan arvioida myös käytävästä yhteiskunnallisesta keskustelusta. Suomalaista parlamentaarista politiikkaa on melko pitkälle luonnehtinut 80-luvulla halu nähdä politiikka talouden jatkeena. Tämän näkemys mukaan talouselämä ja sen lait ovat primaarisia ja niihin nähden politiikka voi olla ainoastaan mahdollisimman järkevää sopeutumista. Talouselämän lait ovat niitä todellisia tosiasioita ja näiden tosiasioiden pätevyys tunnustaminen on johanut sitten muun muassa puolueiden samankaltaistumiseen.

Tämäntyyppinen tapa puhua politiikasta kätkee sisäänsä eräänlaisen välttämättömyyskielen ja sitä kautta kuvauksen todellisuudesta, jossa ei ole poliittisia vaihtoehtoja. Mutta jos kerran on olemassa kaikkia sitova taloudellinen pakko, niin lie nee yhdentekevää kuka — kommunisti vai kokoomuslainen — näitä pakkoja panee käytännössä toimeen. Ja toiseksi: välttämättömyys ei tarvitse kansalaisvaikutusta muuhun kuin hyväksymään sen mikä on välttämätöntä.

Kansalaisrooli ei rajoitu toimintaan ja tekoihin — tai tekemättömyyteen — politiikaksi nimetyllä areenalla. Ylivoimaisesti aktiivisin kansalaisrooli on politiikan seuraaminen: lukeminen, kuunteleminen ja katseleminen. Tässä Poliitikan numerossa käsitellään myös media-politiikkaa. Kansalais-näkökulmasta mediapolitiikan ongelmat kytkeytyvät siihen, että kansalaisten tietämys poliittisista tapahtumista ja poliitikoista syntyy hyvin pitkälle pelkästään joukkotiedotusvälineistä ja että poliitikot ja kansalaiset kohtaavat lähes pelkästään joukkotiedotusvälineissä. Koska kansalainen on tässä enemmänkin tulkitsija, häneltä edellytetään järkeviin tulkintoihin pääsemiseksi hyvää poliittista arvostelukykyä.

KYÖSTI PEKONEN